

Αρχείο

Ομιλία
Υπουργού ΒΕΤ και Εμπορίου
κ. Κ.Σημίτη
στη Θεσσαλονίκη

(ο.η.ε.κ.)

15 Ιουνίου 1995

Κοινωνικές επιλογές και Κοινωνία της Πληροφορίας

Όταν η κοινωνία ευρίσκεται αντιμέτωπη με στρατηγικές αποφάσεις, ποιος αποφασίζει; Όταν σε ένα σταυροδρόμι πρέπει να επιλεγεί η μία ή η άλλη κατεύθυνση, ποιος την επιλέγει;

Μια "παραδοσιακή" απάντηση είναι ότι σε δημοκρατικές κοινωνίες, αποφάσεις θεμελιακής σημασίας λαμβάνονται, από τον συγκερασμό απόψεων των ίδιων αυτών τους οποίους θα επηρεάσουν οι αποφάσεις. Η εξάσκηση της δημοκρατικής λειτουργίας περνά μέσα από τους μηχανισμούς του Κράτους. Αυτοί πρέπει να συγκεντρώνουν και να επεξεργαστούν τις απόψεις και μετά, να υλοποιήσουν τις αποφάσεις.

Η αντίληψη αυτή βρίσκεται τα τελευταία χρόνια υπό έντονη αμφισβήτηση. Το Κράτος, παρατηρείται ορθά, δεν αποτελεί ένα ουδέτερο αγωγό επεξεργασίας και υλοποίησης κοινωνικών αποφάσεων, αλλά συχνά λειτουργεί αυτόνομα, διαστρεβλώνοντας τις επιθυμίες κατά την διαδικασία επεξεργασίας τους. Γι αυτό και προτείνονται άλλοι μηχανισμοί λήψης κοινωνικών αποφάσεων, που έχουν ως κοινό στοιχείο τους κάποιας μορφής αυτοματισμό που παρακάμπτει και αντικαθιστά τις "πολιτικές" διαδικασίες λήψης απόφασης.

Ο πιο διαδεδομένος αυτοματισμός για την λήψη αποφάσεων είναι, η λειτουργία της αγοράς, το "αόρατο χέρι" που συντονίζει τις αποκεντρωμένες ενέργειες ασχέτων μεταξύ τους παραγωγών και καταναλωτών που έχουν ως μόνο κριτήριο την προώθηση του ατομικού συμφέροντός τους. Το θεώρημα αυτό, είναι γνωστό από την εποχή του Ανταμ Σμίθ, εδώ και δύο και πλέον αιώνες. Γνωστές επομένως είναι και οι προϋποθέσεις στην εφαρμογή του: ανταγωνιστικές συνθήκες, απουσία μονοπωλίων και ολιγοπωλίων, απουσία εξωτερικών ωφελειών και αβεβαιότητας, υψηλός βαθμός ανάπτυξης της κεφαλαιαγοράς. Οι περιορισμοί αυτοί αποτελούν σε γενικές γραμμές και την δικαιολογητική βάση για την ενεργό ανάμειξη του κράτους στην οικονομία.

Η κοινωνία μας τα αμέσως επόμενα χρόνια θα βρεθεί αντιμέτωπη με θεμελιώδεις επιλογές, οι οποίες θα προκαθορίσουν την πορεία των επόμενων δεκαετιών. Κεντρικό ρόλο θα παίξουν οι εξελίξεις στην τεχνολογία, και ιδιαίτερα αυτές, που σχετίζονται με τις εφαρμογές της ψηφιακής τεχνολογίας, αυτό που λέγεται η 'κοινωνία της πληροφορίας'.

Η κοινωνία της πληροφορίας επιφέρει μια θεμελιώδη αλλαγή στον τρόπο που συνδιαλέγεται ο άνθρωπος με το περιβάλλον του κατά την διαδικασία παραγωγής. Όπως η βιομηχανική επανάσταση απελευθέρωσε την παραγωγή από τους περιορισμούς της μυϊκής δύναμης, έτσι και η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να την απελευθερώσει από τους περιορισμούς που θέτουν οι σημερινές μέθοδοι αντίληψης και ελέγχου. Όπως και τότε, το αποτέλεσμα σήμερα θα είναι μια δραματική αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας, αλλά μέσα σε μια κοινωνία και οικονομία ριζικά διάφορη από εκείνη που υπήρχε κατά το σημείο εκκίνησης. Οι κυβερνήσεις, αλλά και οι διοικήσεις των επιχειρήσεων ευρίσκονται τώρα στο ίδιο σημείο που ήταν οι ανάλογοί τους ακριβώς πριν από δύο αιώνες, όταν είχαν εμφανιστεί οι πρώτες εφαρμογές της τεχνολογίας της ατμομηχανής, αλλά ακόμη δεν είχε διαφανεί ούτε η σημασία της ούτε το σύνολο των κοινωνικών προεκτάσεών της. Στο κατώφλι των επαναστατικών αλλαγών της κοινωνίας της πληροφορίας απαιτείται μια συνολική μακροπρόθεσμη στρατηγική. Οι επιλογές που θα γίνουν τώρα θα επηρεάσουν άμεσα τον τρόπο που θα ζούν οι επόμενες γενεές.

Το σημείο στο οποίο βρισκόμαστε τώρα είναι ακόμη αρκετά νωρίς για να επηρεαστούν οι εξελίξεις προς κατευθύνσεις κοινωνικά, οικονομικά και εθνικά επωφελείς:

- Η πληροφοριακή υποδομή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης εκσυγχρονίζεται ραγδαία. Μπορούμε ακόμη να διεκδικήσουμε ηγετικό ρόλο.
- Οι "λεωφόροι πληροφόρησης" μπορούν να μεταφέρουν υπερατλαντικά προϊόντα που εδραιώνουν το πολιτιστικό πρότυπο του "ελάχιστου κοινού παρονομαστή", αλλά και να μας συνδέσουν με την ομογένεια και να δημιουργήσουν μια μεγάλη ελληνόφωνη αγορά 25 εκατομμυρίων οδηγώντας σε μια ελληνική πολιτιστική αναζωογόνηση. Μπορούν επίσης, αν αναπτύξουμε τις δικές μας δημιουργικές δυνάμεις, να μας επιτρέψουν να έχουμε παρουσία στο διεθνές χώρο. Μπορούμε ακόμη να καθορίσουμε εξελίξεις.
- Οι επιπτώσεις στον τρόπο εργασίας μπορούν είτε να οδηγήσουν σε επέκταση της αλλοτρίωσης, είτε να επιτρέψουν την δημιουργικότερη χρήση του χρόνου εργασίας και την απελευθέρωσή του από καταναγκασμούς. Μπορούμε ακόμη να επέμβουμε.
- Η κοινωνία της "Κοινωνίας της Πληροφορίας" μπορεί είτε να δημιουργήσει μια νέα τάξη των "αναλφάβητων" είτε να αξιοποιήσει τις δυνατότητες της τεχνολογίας για να εντάξει τα άτομα σε νέες κοινωνικές δραστηριότητες. Μπορούμε ακόμη να διαλέξουμε.

- Η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να δημιουργήσει νέους χώρους ελευθερίας ή πρόσθετους εξαναγκασμούς και υποτέλειες. Μπορούμε να κρίνουμε το μέλλον μας.

Οι εξελίξεις στο εξωτερικό περιβάλλον, στο διεθνές εμπόριο και συνεπώς στον διεθνή καταμερισμό εργασίας επιβάλλουν άμεσες αντιδράσεις στην τεχνολογική πρόκληση. Παρατεταμένη αναποφασιστικότητα ή αγκύλωση των διαδικασιών απόφασης δεν θα οδηγήσει σε καθυστέρηση των εξελίξεων, αλλά απλά θα τις μετατοπίσει εκτός της Ελλάδος ή εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλοι θα επωφεληθούν. Εξίσου, αν όχι περισσότερο επικίνδυνο, είναι να ληφθούν αποφάσεις χωρίς πλήρη επίγνωσή του συνεπαγόμενου κόστους και να αναιρεθούν εκ των υστέρων. Συνεπώς τόσο η αναποφασιστικότητα όσο και η βεβιασμένη λήψη αποφάσεων θα έχουν αρνητικά αποτελέσματα.

Η νέα εξέλιξη μας θέτει ένα παλιό ερώτημα, πώς λαμβανονται οι αποφάσεις, απο ποιόν, με τί πληροφόρηση, και με τι κριτήρια, μας θέτει το ερώτημα της διαδικασίας των κοινωνικών επιλογών. Ποιός πρέπει να είναι ο ρόλος του Κράτους και ποιός της αγοράς στην κοινωνία της πληροφορίας; Τι μπορεί να αφεθεί στην λειτουργία του "αόρατου χεριού" που ρυθμίζει αυτόματα τις εξελίξεις και πού πρέπει να υπάρχει ορατή παρέμβαση της πολιτείας; Τα ερωτήματα αυτά έχουν εφαρμογή σε περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο κρατικός παρεμβατισμός, όπως αυτός νοείται ακόμη απο πολλούς στην Ελλάδα, είναι πλήρως και απελπιστικά ακατάλληλος να επιτελέσει την κοινωνική λειτουργία της προσαρμογής στην ψηφιακή επανάσταση. Το Κράτος των πελατειακών σχέσεων, του ρουσφετιού, παραδοσιακά ασχολείται με την εξαγορά υποστήριξης μέσω του διαμοιρασμού εξυπηρετήσεων και του πλεονάσματος που δημιουργείται απο άλλους. Το μοντέλο του παρεμβατικού κράτους στην Ελλάδα προβλέπει την εντατική ενασχόληση με υποθέσεις ρουτίνας, όπως διορισμοί, αδειοδοτήσεις ή χορηγήσεις δανείων, πράγμα που συνήθως αφήνει ελάχιστο χρόνο για την συζήτηση και αναζήτηση στρατηγικών αποφάσεων.

Μπορεί ένα τέτοιο Κράτος να διαχειριστεί την διαδικασία κοινωνικών επιλογών που προϋποθέτει η κοινωνία της πληροφορίας; Η απάντηση είναι τόσο emphaticά αρνητική ώστε το μόνο ενδιαφέρον ερώτημα που μένει είναι η εξήγηση του πώς αυτού του είδους

το Κράτος δεν περιείλθε σε αδιέξοδο ενωρίτερα; Πώς κατάφερε και επέζησε για τόσο πολύ σε ένα κόσμο που θεωρητικά τουλάχιστον ήταν τελείως αντίθετος με τον τρόπο λειτουργίας του;

Το πελατειακό κράτος μπορεί να ασχολείται με την πελατεία του και να αγνοεί τις στρατηγικές αποφάσεις για όσο διάστημα οι υπάρχουσες αποφάσεις μπορούν να εφαρμόζονται. Στις σταθερές και αμετάβλητες συνθήκες (όπως αυτές αποδεικνύονται εκ των υστέρων) των δεκαετιών μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι διαρθρωτικές αλλαγές και επομένως οι αβεβαιότητες ήταν περιορισμένες. Συνεπώς το σύστημα μπορούσε να "αντέξει" την πελατειακή αυθαιρεσία της πολιτείας. Η τρέχουσα διαχείριση δεν υπέβαλε διαφορετικές συμπεριφορές. Αντίθετα, στο ανταγωνιστικό και γρήγορα μεταλασσόμενο περιβάλλον της δεκαετίας του 90 η πελατειακή αυθαιρεσία επιτείνει τη συνολική αβεβαιότητα και καθίσταται σοβαρότατο ανταγωνιστικό *μειονέκτημα*. Αντί το Κράτος να λειτουργεί εξισορροπητικά στα προβλήματα της αγοράς, το *πελατειακό* κράτος τα επιδεινώνει.

Ομως το πελατειακό κράτος συνέχισε να λειτουργεί πολύ μετά την εποχή που είχαν εκλείψει οι συνθήκες δράσης του. Η ζωή του παρατάθηκε με δύο μηχανισμούς: Πρώτον, μέσω προστατευτισμού που απέκρυψε τα προβλήματα. Δεύτερον, μέσω της μετάθεσης του κόστους των πρακτικών του στο μέλλον με τη βοήθεια της διοχέτευσης πόρων στην κατανάλωση και μιας καταστροφικής μείωσης των επενδύσεων, ιδίως στην υποδομή.

Στο κατώφλι της κοινωνίας της πληροφορίας, η Ελλάδα έχει να αντιμετωπίσει, και τις τεχνολογικές αλλαγές και τα συσσωρευμένα αδιέξοδα της "κοινωνίας της πελατείας". Όπως έχουν διαπιστώσει όλοι όσοι έχουν προσπαθήσει να μηχανογραφήσουν το ελληνικό σύστημα δημόσιας διοίκησης, η "δομημένη αυθαιρεσία" του ξεπερνά τις τεχνικές δυνατότητες και των πλέον προηγμένων μικρο-τσίπ. Απο την μία πλευρά, η κοινωνία της πληροφορίας απαιτεί την εφαρμογή κανόνων, έτσι ώστε κοινές συνθήκες να οδηγούν σε κοινό αποτέλεσμα. Απο την άλλη πλευρά, η κοινωνία της πελατείας, απαιτεί το αποτέλεσμα να εξειδικεύεται ανάλογα με την ταυτότητα του αποδέκτη. Η κοινωνία της πληροφορίας θέλει να αποφύγει αντιφάσεις και απαιτεί γι αυτό τη συνέπεια στην εφαρμογή των ρυθμίσεων, η κοινωνία της πελατείας θεωρεί ως αντίφαση τη συνέπεια για να εδραιώσει έτσι την αυθαιρεσία.

Το πελατειακό κράτος είναι λοιπόν τελείως ακαταλληλο για την διαχείριση των αποφάσεων που σχετίζονται με την κοινωνία της πληροφορίας. Πολύ πιο δύσκολο είναι να ορίσει κανείς που πρέπει να τελειώνει, και αν θα πρέπει να τελειώνει ο ρόλος της αγοράς, και να αρχίζει ο ρόλος του κράτους.

Τέσσερα είναι τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας της πληροφορίας που προσδιορίζουν τα όρια της αγοράς:

1. Οι αλλαγές που προοιωνίζονται προέρχονται μεν από τον οικονομικό τομέα, αλλά θα έχουν σημαντικότερες **κοινωνικές προεκτάσεις**. Οι μέθοδοι παραγωγής, η παραγωγικότητα, οι εργασιακές σχέσεις, η οργάνωση της παραγωγής και ο καταμερισμός της εργασίας θα αλλάξουν ριζικά. Μαζί τους θα αλλάξουν και θεμελιώδη χαρακτηριστικά της κοινωνίας και η φύση των κοινωνικών προβλημάτων.
2. Οι αλλαγές αυτές θα έχουν ιδιαίτερα **μεγάλη διάρκεια** αφού η ολοκλήρωση τους θα απαιτήσει δεκαετίες ολόκληρες.
3. Χαρακτηριστικό των αλλαγών θα είναι η **μεγάλη αβεβαιότητα** ως προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση των εξελίξεων. Αυτό που γνωρίζουμε τώρα είναι ότι κατέχουμε την τεχνολογική δυνατότητα εφαρμογών πολύ μεγάλου εύρους. Δεν γνωρίζουμε πού ακριβώς θα πραγματοποιηθούν αυτές οι εφαρμογές, ούτε ποιά θα είναι τα νέα προϊόντα και οι νέες αγορές που θα αναπτυχθούν.
4. Σημαντικό γνώρισμα των αλλαγών είναι ο **οριζόντιος χαρακτήρας** τους, η διαπλοκή τομέων, κλάδων ή δραστηριοτήτων που συνήθως αντιμετωπίζονται ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον. Στην κοινωνία της πληροφορίας ρόλο παίζει η πληροφορική, οι τηλεπικοινωνίες, αλλά και ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, οι συγγραφείς, οι καλλιτέχνες.

Οι κοινωνικές εξελίξεις θα έχουν την αιτία τους στη δημιουργία και υλοποίηση νέων εφαρμογών της ψηφιακής τεχνολογίας. Το χαρακτηριστικό αυτό αυξάνει την πιθανότητα να κυριαρχήσουν μονοπωλιακές καταστάσεις: Η τεχνική πρόοδος είναι λογικά συνυφασμένη με την ύπαρξη μονοπωλίου. Όμως κάθε μονοπώλιο έχει ως κύριο στόχο την συνέχιση και επέκταση της ύπαρξής του, μέσω περιορισμών στην δυνατότητα εισόδου

τρίτων στην αγορά. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η δεσπόζουσα θέση στην αγορά "αξιοποιήθηκε" για την τελική επικράτηση ενός προϊόντος αναμφισβήτητα τεχνικά υποδεέστερου απο διαθέσιμα ανταγωνιστικά προϊόντα.

Όπου πραγματοποιούνται τεχνολογικές καινοτομίες υπάρχει πάντα για την πρώτη εταιρεία που εμφανίζεται το κίνητρο να επιβάλει πρότυπα και προδιαγραφές που καθιστούν πιο δύσκολη την είσοδο ανταγωνιστών. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται περιορισμοί στην αγορά που δεν βλάπτουν μόνο τον καταναλωτή αλλά σε τελική ανάλυση και τους ίδιους που αρχικά προωθούν τις καινοτομίες και τη κοινωνία ως σύνολο.

Η παρατήρηση αυτή καθορίζει το ρόλο του κράτους στις εξελίξεις, ρόλο που δεν τον αρνούνται ακόμη και οι πλέον ακραίοι θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού. Ήδη σε κύκλους της Ευρωπαϊκής Ενώσης ο "ανα-παρεμβατισμός" (Reregulation) είναι όρος που χρησιμοποιείται τόσο συχνά όσο ο πιο γνωστός σε μας "Απο-παρεμβατισμός" (Deregulation). Ο όρος παραπέμπει ακριβώς στην ανάγκη θέσπισης κοινών προδιαγραφών για την αποφυγή του στραγγαλισμού τεχνολογικών πρωτοβουλιών απο μονοπώλια, για να αναπτυχθούν ελεύθερα οι αγορές.

Δεν πρέπει να διαφεύγει απο την προσοχή μας ότι τα μονοπώλια απο τα οποία πρέπει να προστατευθεί η καινοτόμος δραστηριότητα είναι κυρίως ιδιωτικά. Το γεγονός αυτό επισημαίνει ότι δεν είναι αυτό καθαυτό το ιδιοκτησιακό καθεστώς που επηρεάζει το αναπτυξιακό αποτέλεσμα. Το εμπόδιο στην ελευθερία της δημιουργικότητας είναι ο υπερβολικός έλεγχος που πηγάζει είτε από δημόσιους είτε από ιδιωτικούς γραφειοκρατικούς περιορισμούς.

Πρόβλημα συναφές με αυτό της αβεβαιότητας των κοινωνικών και τεχνικών εξελίξεων είναι η μεγάλη διάρκεια των αλλαγών. Η τάση για υποβάθμιση του απώτερου μέλλοντος, για ένα είδος "υπαρξιακής μυωπίας" είναι αναπόσπαστο τμήμα της ανθρώπινης ψυχολογίας. Είναι σχεδόν αξιωματικό ότι τα άτομα δίνουν λιγότερο απο το βάρος που πρέπει στο μέλλον.

Αυτη η "μυωπία" μεταφράζεται μακροοικονομικά σε ανεπαρκείς επενδύσεις που καταλήγουν σε αδυναμίες της υποδομής, υλικής και ανθρώπινης. Είναι αναπόφευκτο αυτή η προτίμηση για κατανάλωση σήμερα να αντικατοπτρίζεται και στην λειτουργία των

κεφαλαιαγορών. Τα κεφάλαια για επενδύσεις που θα αποδώσουν μακροπρόθεσμα είναι δύσκολο να εξευρεθούν. Χρειάζεται γι' αυτό, αν θέλουμε ανάπτυξη του τομέα, δημόσια παρέμβαση.

Τέλος, το Κράτος παίζει αναπόφευκτα δεσπόζοντα ρόλο ως ο μεγαλύτερος διακινητής, χρήστης αλλά και παραγωγός πληροφορίας. Συνεπώς η συμπεριφορά του θα είναι καθοριστική για το πώς και σε ποιές κατευθύνσεις θα εξελιχθεί η Κοινωνία της Πληροφορίας. Η δημιουργία της "κρίσιμης μάζας" δραστηριοτήτων και ζήτησης που απαιτείται για την επιτυχή πρόοδο βρίσκεται στα χέρια του.

Μπορούμε να συνοψίσουμε. Η αγορά ως διαδικασία λήψεως κοινωνικών αποφάσεων λειτουργεί ικανοποιητικά όσον αφορά τρέχοντα θέματα, θέματα διαχείρισης και όχι στρατηγικής. Το γεγονός ότι τα θέματα διαχείρισης επαναλαμβάνονται, ότι οι παράμετροί τους είναι γνωστές και ότι η αβεβαιότητα για τις επιπτώσεις των σχετικών αποφάσεων είναι περιορισμένη σημαίνει ότι μπορούμε να αξιοποιήσουμε κατά το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τη δυνατότητα της αγοράς για πολλές και αποκεντρωμένες πρωτοβουλίες.

Αντίθετα παρεμβάσεις του κράτους σε υποθέσεις ρουτίνας ενέχουν τον κίνδυνο στην καλύτερη περίπτωση να είναι άσκοπες στην δε χειρότερη βλαπτικές. Το κράτος είτε δεν μπορεί να έχει τα στοιχεία, που απαιτούν τα εκατομμύρια αποφάσεις της καθημερινής διαχείρισης είτε επηρεάζεται από κριτήρια που οδηγούν σε μη ορθολογικές οικονομικές αποφάσεις.

Κοινωνικές αποφάσεις στρατηγικής σημασίας ή με επιπτώσεις σε βάθος χρόνου δεν μπορούν να ληφθούν από τον απρόσωπο μηχανισμό της αγοράς, ή για να ακριβολογήσω, *μόνον από την αγορά*. Αποφάσεις που λαμβάνονται με αυτόν τον τρόπο όχι μόνο παραβλέπουν μακροχρόνιες επιπτώσεις, τις κοινωνικές πλευρές των προβλημάτων αλλά διατρέχουν τον κίνδυνο να αναιρεθούν στην πράξη. Σε κοινωνίες όπως η δικιά μας, υπάρχουν πολλοί πόλοι εξουσίας οι οποίοι μπορούν να αναιρέσουν εξελίξεις, όταν οι εξελίξεις αυτές βασίζονται σε επιχειρηματικούς υπολογισμούς *και μόνον*. Αποφάσεις που λαμβάνονται ερήμην των θιγομένων, χωρίς κοινωνικό διάλογο, χωρίς επικύρωση πολιτειακών διαδικασιών είναι πολύ πιθανόν να μη νομιμοποιηθούν και συνεπώς να αναιρεθούν.

Το ερώτημα προς απάντηση, επομένως δεν είναι "Πόσο κράτος", αλλά "Ποιό κράτος"; Ο περιορισμός του κράτους, αν επιτευχθεί με την δημιουργία νέων ιδιωτικών μονοπωλίων, όχι μόνο δεν θα επιτύχει περισσότερη αποτελεσματικότητα, περισσότερη ελευθερία, αλλά δημιουργεί τον κίνδυνο να επιδεινώσει ακριβώς την καταπίεση των εξουσιαστικών μηχανισμών. Πρέπει να έχουμε συναίσθηση και των περιορισμών της αγοράς: Η αποκέντρωση των αποφάσεων ρουτίνας, δεν σημαίνει ότι μπορεί να αποσεισουμε την ευθύνη για την λήψη αποφάσεων στρατηγικής σημασίας. Να τη μεταθέσουμε σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Χρειαζόμαστε ένα κράτος διαφορετικό από το σημερινό από το πελατειακό κράτος, το κράτος των παροχών, των ειδικών ρυθμίσεων. Χρειαζόμαστε ένα κράτος, που να εκπονεί στρατηγικές. Ένα από τα μεγάλα προβλήματα της σημερινής ελληνικής κοινωνίας είναι ότι ο διοικητικός μηχανισμός, τον οποίο διαθέτουμε είναι μηχανισμός έμπειρος και εξασκημένος στην πελατειακή λειτουργία, ανυποψίαστος και τελείως ακατάλληλος ως προς την στρατηγική λειτουργία. Το έργο αυτό της μεταλλαγής της ποιότητας του κράτους είναι μπροστά μας.

Η αγορά δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη δημοκρατία και τις δημοκρατικές διαδικασίες. Αντίθετα, η αγορά λειτουργεί καλύτερα σε ένα πλαίσιο όπου οι μεγάλες στρατηγικές αποφάσεις και οι "κανόνες του παιχνιδιού" συζητούνται, επεξεργάζονται και τελικά αποφασίζονται δημοκρατικά. Μόνο αν έχουμε επίγνωση των αποφάσεων που έχουμε λάβει, των θετικών αλλά και των αρνητικών τους σημείων, μπορεί η αγορά απερίσπαστη να εκτελέσει την αποστολή της, την υλοποίηση των δημοκρατικά χαραγμένων κατευθύνσεων.

Για να ληφθούν οι στρατηγικές αποφάσεις που θα καθορίσουν ποιά κατεύθυνση θα πάρει η Κοινωνία της Πληροφορίας απαιτείται η πλαισίωση του μηχανισμού της αγοράς με σειρά κοινωνικών αποφάσεων σε περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο. Η διαδικασία και η αναζήτηση ήδη έχουν αρχίσει:

- Σε Εθνικό επίπεδο υπάρχει σε εξέλιξη η κυβερνητική πρωτοβουλία για την Κοινωνία της Πληροφορίας.
- Σε περιφερειακό επίπεδο, η κοινοτική πρωτοβουλία IRIS, η οποία περιλαμβάνει την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας δίνει την δυνατότητα δοκιμασίας ιδεών αρχικά μέσω πιλοτικών εφαρμογών σε μικρότερη σχετικά κλίμακα.
- Σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχει έντονη κινητικότητα, με σημείο εκκίνησης την Λευκή Βίβλο και την Εκθεση Μπάνγκεμαν.

- Σε παγκόσμιο επίπεδο τίθενται οι βάσεις για την παγκόσμια υποδομή πληροφορίας, με ειδικές δράσεις στο γκρούπ των 7 πλέον αναπτυγμένων χωρών και σε άλλα πολυμερή όργανα.

Απαραίτητες προϋπόθεσεις για να αποδώσουν οι προσπάθειες να καθοδηγήσουμε την κοινωνία προς την κοινωνία της πληροφορίας με επιτυχία είναι, αφενός μεν η τήρηση θεσμικών διαδικασιών, αφετέρου δε η έγκυρη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης. Απαραίτητες προϋποθέσεις είναι η πορεία προς την κοινωνία της πληροφορίας να συνοδεύεται απο περισσότερη δημοκρατία και κοινωνική δικαιοσύνη, από αναβάθμιση του ρόλου του πολίτη, από περισσότερη συμμετοχή, πρωτοβουλία και ελευθερίες. Αν η κοινωνία την οποία θέλουμε να διαμορφώσουμε οδηγεί σε περισσότερη χειραγώγηση, καταναγκασμό και αλλοτρίωση οι κοινωνικές αντιπαραθέσεις που θα συνοδεύσουν τη νέα εξέλιξη θα είναι ακόμη πιο έντονες από εκείνες της προηγούμενης τεχνολογικής επανάστασης. Κανείς, πιστεύω δεν επιθυμεί μια νέα εποχή κοινωνικών συγκρούσεων. Πρέπει λοιπόν να αποδεσμευτούμε από αυταρχικές νοοτροπίες και συστήματα, από συγκεντρωτικές διαδικασίες, από πελατειακές πρακτικές. Να προωθήσουμε τον εκσυγχρονισμό ώστε να αξιοποιήσουμε τις τεχνολογικές δυνατότητες για ένα καλύτερο αύριο.